

Online-seminaride sari “Kultuurid sõjarežiimis”

Venemaa algatatud sõda Ukraina vastu on mõjutanud majanduslikke, poliitilisi ja kultuurilisi protsesse. Meie silme all toimuvad sõja mõjul tektoonilised muutused Euroopa rahvaste kultuuris. Humanitaarkatastroof, majanduslikud, poliitilised ja keskkonna-probleemid ning vastastikuse usalduse kriis, ksenofoobia, agressioon on mõned jooned paljudest. Teadlaste ülesanne on muutused jäädvustada, leida vasted varasemate sarnaste olukordadega, klassifitseerida ja jäädvustada kogemused. Eesti Kirjandusmuuseumis sügise lõpust 2022 kuni juulini 2023 kestnud seminaride sarja eesmärk oli käsitleda toimuvat, kaasates teadlasi kogu maailmast. Seminaride raames arutleti muutuste üle poliitika diskursiivsetes tavades, visuaalses retoorikas, meedias, kultuurilistes hoiakutes, eelarvamustes ja stereotüüpides, käsitleti kultuurilise võõrandumise probleeme, räägiti “kadunud põlvkonnast”.

Tähtis on juhtida tähelepanu sõja põhjustatud globaalsetele muutustele, selle olulisusele globaalse ja individuaalse maailma toimimisel, individuaalsetele ja kollektiivsetele moraalsele deformatsioonidele, usalduskriisile. Rünnak Ukraina vastu oli rünnak euroopaliku maailma vastu ja kaasas toimuvasse ka teised riigid, pani vastutama ning sundis oma positsiooni võtma. Kriitiline ja neutraalne lähenemine muutis kavandatud arutelud fenomenoloogiliselt oluliseks. Nagu ütles üks esimeses seminaris osalejatest: “Kui teadlased seda narratiivi välja ei tööta, ei õpi seda kirjeldama, siis pakuvad oma narratiivi need, kellele sõda on kasulik.”

7. novembril toimunud seminari peakõneleja Larisa Fialkova (Haifa Ülikool, Iisrael) rääkis teemal “Mihhail Bulgakov ja Ukraina: tekstid ja kontekstid”. Arutleti kultuuri kui universaalse üldistamisvahendi üle ja kultuuri kui võimu instrumendi üle, samuti kultuuri tõlgendamise muutuste üle sõja kontekstis. Vene keeles kirjutavad kirjanikud osalesid omal ajal keiserliku diskursuse loomises, mis oli osa Ukraina agressiooni alusest ja õigustusest. Samas on arvukalt näiteid, kuidas kultuuriloojad satuvad kriitilises olukorras ebaõiglaste süüdistuste osaliseks ja neisse suhtutakse kui vaenlastesse. Ettekandja avas Bulgakovi Ukraina-diskursuse tänast problemaatikat.

28. novembri seminari peakõneleja Catriona Kelly (Cambridge Trinity College), tuntud nõukogude kirjanduse ja filminduse spetsialist, näitas keiserliku narratiivi universaalseid mudeleid (eksklusiivsus, ajalooline saatus, ülevus, messianism jne) ja selle otseseid tänapäeva Venemaa agressiooni retoorika ja sõjategevusega. Diskussant Gasan Guseinov (Cambridge Jesus College) täiendas ettekandjat näidetega keelediskursuste ning oma ja võõra paradigmaatika muutumisest viimaste aastakümnete jooksul.

12. detsembril olid kõne all soolise struktuuri ja ideaalide muutused sõjarežiimis. Elizabeth A. Wood (MIT, USA) ja Sergei Akopov (Berliini Vaba Ülikool) pakkusid erinevate materjalide põhjal välja oma nägemuse toimuvatest muutustest. Teadlased pakkusid välja mitu provokatiivset võimalust, mis leidsid arutelu osalejatelt elavat vastukaja.

Brutaalsus ja maskuliinsus on Venemaa kaasaegse soopõhise kultuuri põhiomadused, mis tõrjuvad perifeeriasse muud soolised identiteedid, kõrvaldades sotsiaalse tasakaalu võimalikkuse ja süvendades sotsiaalseid konflikte. Sõda oli selliste muutuste loogiline jätk. Teisest küljest tugevdab sõda neid muutusi.

23. jaanuaril leidis aset suur kolmetunnine seminar kultuurist kui lahinguväljast ja relvadest. Teema tõlgendust pakkusid Anna Verchik (Tallinna Ülikool), Mark Lipovetsky (Columbia Ülikool) ja Maja Soboleva (*Philipps-University of Marburg University*). Käsitleti kultuuri militaristlikku instrumentaliseerimist, mis on ilmnenud filmides ja sarjades, keele- ja diskursiivsetes tavades. Ettekannetes esitatud küsimused tekitasid kuulajate seas laialdase vastukaja: sõja põhjustatud keelemuutused, sotsialistliku realismi taastumine kui kaasaegse Venemaa ametlik kunstistiil, massikultuuri ja kultuuri massilisuse probleemid. Arutelus ei pääsetud mööda ka peamiste mõistete – *kultuur* ja *massikultuur* jt – ümberhindamisest.

20. veebruaril räägiti individuaalsest ja kultuurilisest traumast. Professionaalset psühholoogid, kellel on laialdased kogemused Ukrainast pärit sõjapõgenikega töötamisel, sh Inga Ignatieva (Tartu Ülikooli kliinikum) jagasid oma kogemusi osalemisest vabatahtlikus liikumises ning arutlesid tihedama koostöö võimaluste ja väljavaadete üle pagulasi vastu võtnud riikide eri spetsialistide vahel. Selline vahetus on oluline neile, kes peaaegu poollegaalselt aitavad Venemaal okupeeritud aladelt pärit Ukraina põgenikel traumaga toime tulla, sest ametlik võim ei ole huvitatud kannatanute rehabilitatsioonist ja väidab, et probleemi pole.

Haaravas ja ulatuslikus arutelus linnaruumide reageeringutest sõjalistele sündmustele näitas Victor Levchenko (Odessa Ülikool – *Odessa Mechnikov National University*) 20. märtsi seminaris Odessa näitel-elanike ja kunstiaktivistide tundlikke reaktsioone sündmustele.

24. aprillil rääkis Natalia Kovyliava (Tartu Ülikool) sõjavastaste aktivistide tseensuurist Venemaal ja aktivistide loominguilisusest Venemaa täiemahulise relvastatud sissetungi algusest kehtestatud õiguslike ja poliitiliste piirangute ületamisel. Publik reageeris elava aruteluga sõjalise tseensuuri erinevate aspektide üle.

Kohe pärast 15. rahvusvahelist konverentsi “Naeru olemusest” kogunesid konverentsil osalejad 22. mail huumoriteemalisele sõjaseminarile. Guillem Castañar (Helsingi Ülikool), Anastasiya Fiadotava (Eesti Kirjandusmuuseum / Jagiellonia Ülikool, Poola) ja Liisi Laineste (Eesti Kirjandusmuuseum) tutvustasid oma ettekannetes humoorikaid reageeringuid sõjasündmustele. Ettekande aluseks olid sõja-teemalised meemid, kus erinevate riikide sotsiaalmeedia kasutajad ironiseerivad erinevate sõjaga seotud tegelaste üle. Meemid ei näita mitte ainult emotsionaalset kaasatust, suhtumist ja poliitilist tegevuskava, vaid toimivad ka oskuslikult instrumentaliseeritud relvana infosõjas.

19. juunil käsitleti erinevaid kunstipraktikaid, massikultuuri ja lastekirjandust. Mõlemad ettekanded kirjeldasid tänapäeva olukorda ja allikaid. Michael Cole (Tartu

Ülikool) rääkis massikultuuri ja massiteadvuse tähtsusest ühiste meeleolude, rahvusliku identiteedi, kujutiste ja kangelaste kujundamisel, mida massikultuuris sõja ajal aktiivselt kasutatakse. Svetlana Malinskaya (Grenoble'i Alpi Ülikool, Prantsusmaa) pöördus lastekirjanduse poole. Ta rääkis kirjanduslike tekstide spetsiifilisest korpusest, milles süžee põhineb kangelaste sattumisel kangelaslikku sõjalisel minevikku.

Sarja viimane seminar 10. juulil oli pühendatud sõjafilosoofiale ja sõjafilosoofidele. Kasutades erinevaid lähenemisviise suutsid kõnelejad näidata, kuidas filosoofiline diskursus Venemaal vältis sõja teemat, mistõttu ei suudetud välja töötada sõjavastaseid narratiive, samuti seda, kui kergesti võib "valgustatud" filosoof muutuda "sõjapistrikuks".

Veebinarides on osalenud kuulajad ja arutlejad kogu maailmast: Eesti, Ukraina, Saksamaa, Poola, USA, Iisrael, Suurbritannia, Austria, Prantsusmaa, Ungari, Itaalia jne. Seminare modereeris Sergei Troitskiy.

Suurem osa seminaride videotest on nähtavad ürituse ametlikul veebisaidil <https://www.folklore.ee/rl/fo/konve/2022/cultures/index.html>.

Sergei Troitskiy